

A KIVÁLÓSÁGI KÖZPONT FOGALMA: JAVASLAT EGY EGYSÉGES ELEMZÉSI KERET KIALAKÍTÁSÁRA

Hazánkban a kiválósági központ fogalmával a vállalatvezetők és az innovációkutatók valószínűleg gyakran szembesülnek majd, hiszen ezt a koncepciót ma már széles körben használja például az Európai Unió bizottsága is. Ugyanakkor a kiválósági központ fogalma máig nem kellően tisztázott. A jelen tanulmány áttekinti a kiválósági központ fogalmával kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat, és javaslatot fogalmaz meg, hogy miképpen érdemes használni ezt a kifejezést.

A menedzsmenttudományokban különösen fontos, hogy az egyes, vélhetően nagy hatású koncepciókról és fogalmakról időben értesüljön a magyar szakmai közvélemény. Meggyőződésem, hogy a kiválósági központ fogalmával a vállalatvezetők és az innovációkutatók egyaránt gyakran szembesülnek majd, hiszen ezt a koncepciót ma már széles körben használja például az Európai Unió bizottsága is.

Ugyanakkor már a bevezetőben jelezném, hogy a kiválósági központ¹ fogalma máig nem kellően tisztázott.² A kifejezésnek legalábbis a magyar csengéséből sejthető, hogy a közgazdászok a vállalatvezetőktől kölcsönzik e sajátos terminus technicust. Ez így is van, ám amíg a menedzsmenttudományok esetén bevett gyakorlat, hogy különböző jelenségekre gyakran ugyanazt a fogalmat használjuk, illetve egy-egy jelenséget különböző fogalmakkal illetünk,³ addig az egy nyelvet beszélni igyekvő közgazdászok szeretik, ha kellően kis számú definíció „van forgalomban”.

A vállalati kiválósági központ fogalom és az innováció kapcsolódása

Nehéz feladat volna annak kiderítése, hogy ki használta először a kiválósági központ kifejezést. Nem járhatunk messze az igazságtól, ha valamely nagyvállalat vezetőjének tulajdonítjuk a 70-es években felbukkant szó-összetételt, amely klasszikusan az iparvállalat olyan termelő, illetve K+F egységeire utalt, amelyek versenyképes tevékenysége a globális piacon volt értelmezhető.

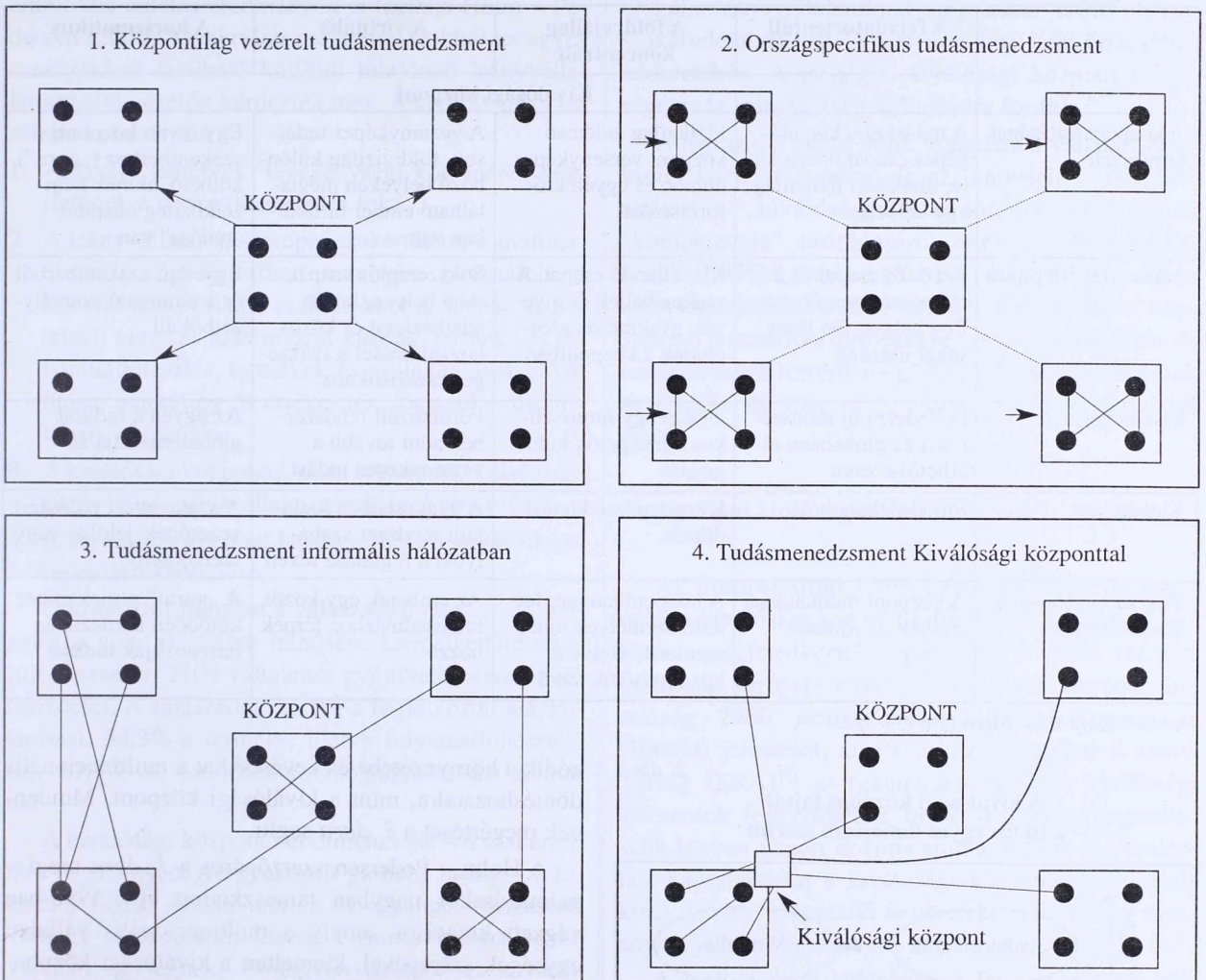
A globális piacon tevékenykedő iparvállalat számára a kompetitív előnyök nyilvánvalóak: az anyagok, félkész termékek a legolcsóbb beszerzési forrásból vásárolhatók meg, a gyártóbázisok úgy építhetők fel, hogy több ország fogyasztóit lehessen kiszolgálni, a K+F költségek a nagyobb piacnak köszönhetően lényegesen hamarabb térülnek meg stb. A szolgáltató vállalatok számára a kompetitív előny ugyanakkor nem a tevékenységek térbeli megosztásából keletkezik,⁴ hanem a (piaci) tudás határokon átívelő transzferéből, illetve a tudásmenedzsmentből⁵ (Moore – Birkinshaw, 1997). A szolgáltató vállalatok kiválósági központ fogalma erősen a tudásmenedzsmenthez kapcsolódik, ezáltal mindenképpen hasznos kiindulópontot jelent majd az innovációs gócként értelmezhető kiválósági központ fogalomhoz.

A kiválósági központ vállalati értelmezésben tehát olyan menedzsment eszköz, amely képes feltárni, felépíteni, a vállalat számára elérhetővé és hasznosíthatóvá tenni olyan magas szintű tudáselemeket, amelyek a vállalat fontosnak ítél (Moore – Birkinshaw, 1997). A szerzőpáros tizenhét esettanulmány alapján négy kiválósági központ-fajtát különböztetett meg.⁶ Leggyakrabban az úgynevezett feladatorientált kiválósági központtal találkoztak.

A Moore – Birkinshaw szerzőpáros azt is hangsúlyozza, hogy a kiválósági központoknak – csakúgy,

A globális szolgáltató vállalatok szervezési modelljei

Forrás: Moore-Birkinshaw (1997) 5. oldal

mint a termékeknek – életgörbéjük van, létük felettebb dinamikusan is változhat. A tudás kiemelkedő szintjének fenntartása interaktív módon történik, a központhoz kötődő személyeken keresztül. A kiválósági központhoz kötődő munkatársak ugyanakkor legtöbbször egyéb vállalati ügyekért is felelősek, nem csak a kiválósági központ tudásának fejlesztéséért, ezért a legnagyobb gondot a motivációs rendszer okozza – legalábbis a vállalatoknál.

Holm – Pedersen (2001) szintén leszögezi, hogy ma még nincsen egyértelmű vállalati (vagy másképp: menedzsment) definíciója sem a kiválósági központoknak. A következő definíciót javasolják: „a kiválósági központ a multinacionális vállalat egysége, amely speciális szakértelemmel bír egy vagy több olyan tevékenység tekintetében, amelyeket a multina-

cionális vállalat egyéb egységei közvetlenül vagy közvetetten hasznosítanak.” A svéd-dán szerzőpáros rögtön a definíciót követően biztosítja az olvasót, hogy alapvető gondja van a fogalommal: mint írják, a kiválósági központ két, többé-kevésbé elkülönülő hálózatnak a tagja. Egyrészt tagja a multinacionális vállalat hálózatának, másrészt annak a külső hálózatnak, amely a leányvállalatnak (ahol a kiválósági központ elhelyezkedik) külső üzleti kapcsolataiból áll. A különböző kapcsolati hálókból adódó tudásbázis, illetve a belőle fakadó következtetések ellentétesek is lehetnek egymással, amiből a kiválósági központ számára a folyamatos megújulás kényszere is adódik. A félreértések elkerülése végett Holm – Pedersen bevezeti a kiváló vállalati egység⁷ fogalmát. Ez utóbbit az különbözteti meg a kiválósági központtól, hogy jobban beágya-

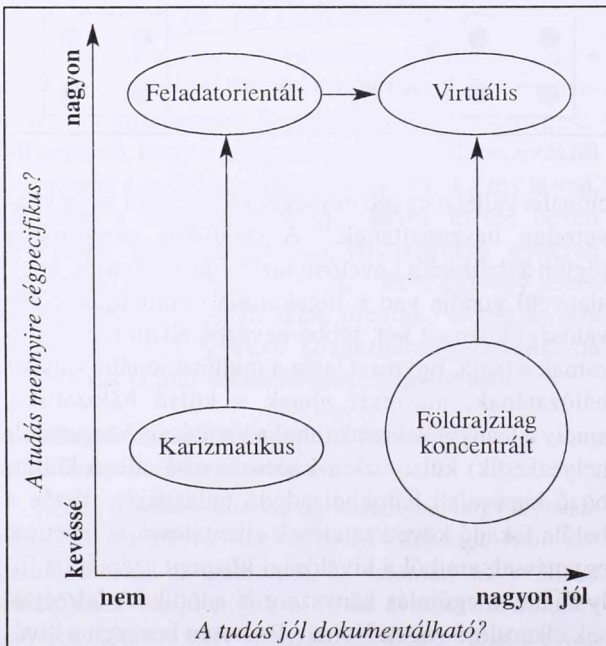

A négyfajta kiválósági központ és jellemzőik

	A feladatorientált	A földrajzilag koncentrált	A virtuális	A karizmatikus
Kiválósági központ				
A központ tudásának természete	A tudást egy kis, ütőképés csapat hozza létre, általában fizikailag egy helyen	Fizikailag is létező központ versenyképes humán és egyéb erőforrásokkal	A versenyképes tudás sok, földrajzilag különböző helyeken megtalálható ember birtokában van	Egy olyan központi szakemberhez („guru”) köthető, akinek nemzetközileg elismert „tudása” van
A központ felépítése	3–10 fős csapat és a támogató személyzet. Egy helyen jön létre, sokat utaznak	Kis, állandó csapat. A szakmabeliek és a vendégek gyakran megfordulnak a központban	Sokszereplős csapat, több helyen, közös adatbázissal és közös hozzáféréssel a szükséges eszközökhöz	Egyetlen szakemberből és a támogató személyzetből áll
Elsődleges cél	Felfedezni új módszereket és globálisan elérhetővé tenni	Új és/vagy futurisztikus koncepciók kidolgozása	Formalizált rendszerben adni tovább a versenyképes tudást	Az egyén a tudását globálisan adja át
Kialakulása	Projektfeladatból	Központi befektetési döntés	A gyakorlatban kialakult rendszer szabályokba foglalása révén	A szakembert tudásért vezetőnek jelölik vagy szerződtetik
Miként hasznosul a központ tudása	A központ munkatársai átadják tudásukat	A központban megforduló személyek innen tanulnak, illetve a központ tőlük tanul	Az emberek egy közös tudáshalmazhoz férnek hozzá	A „gurut” projektekhez kötődően kérdezik és hasznosítják tudását

Forrás: Moore-Birkinshaw (1997) 8. oldal

A kiválósági központ fajtái a tudás egyes dimenziói szerint

Forrás: Moore-Birkinshaw (1997) 12. oldal
A nyilak az egyes típusok közötti átjárhatóságot jelölik.

2. ábra

zódik a környezetébe és kevésbé hat a multinacionális döntéshozatalra, mint a kiválósági központ. Mindennek megértését a 3. ábra segíti.

A Holm – Pedersen szerzőpáros a 3. ábra megfogalmazásakor nagyban támaszkodott egy 1996-ban végzett kutatásra, amely a multinacionális vállalati egységek szerepével, kiemelten a kiválósági központokkal foglalkozott. A skandináv országokban, Auszt-3. ábra

A szakértelem és a vállalati hasznosítás mátrixa a multinacionális cégeknél

A helyi egység hozzáértése	magas	Kiváló egység	KIVÁLÓSÁGI KÖZPONT
	alacsony	Helyi szakértelemmel bíró egység	Nem kiválósági központ
		nem	nagyon jól
A multinacionális (globális) hasznosítás foka			

Forrás: Holm – Pedersen (2001) 7. oldal

riában, az Egyesült Királyságban Kanadában, Németországban, Olaszországban és Portugáliában végzett empirikus kutatás eredményeit is taglalja Holm – Pedersen (2000). Gyakorlati megfontolásokból az egyes országokban található külföldi tulajdonú leányvállalatok helyi vezetőit kérdezték meg. A kérdőív négy területre koncentrált:

1. Alapvető ismérvek: tevékenységi kör, méret, cég-történet, a nemzetköziesedés foka.
2. A leányvállalatok szerepe: szakértelem; a multinacionális cégcsoportban mennyire használták a konkrét leányvállalat szakértelmét az alábbi területeken: alap- és alkalmazott kutatás, termék- és folyamatfejlesztés, termékek és szolgáltatások előállítás, marketing és értékesítés, logisztika, disztribúció, beszerzés.
3. A kiválósági központtá válás folyamata: külső (piaci) és belső (anyavállalat-specifikus) tényezők.
4. A kiválósági központ hatása a (belső) anyavállalati fejlesztésekben.

Országoktól függően a válaszadási ráta 20–55 százalékos volt, az adatok minősége kiemelkedőre sikerült. Összesen 2109 vállalatot gyűjtötték össze az információt. A válaszadók 25,1%-a foglalkozott alapkutatással, 54,3%-a termék-, illetve folyamatfejlesztéssel, 67,1%-uk termékeket (szolgáltatásokat) állított elő.

A kiválósági központ két dimenzióját – a szakértelmet és az anyacégre gyakorolt globális hatást – 7 fokozatú Likert skálán mérték (1=gyenge hozzáértés; 7=nagy szakértelem, illetve 1=nincs haszna egyéb vállalati egységnek; 7=nagyon hasznos az anyacég egyéb egységeinek). Ha egy leányvállalat mind a két dimenzióban 6–7-re értékelte magát, akkor azt kiválósági központnak tekintették az adott területen.⁸

Visszatérve a korábban mondottakra, a Holm-Pedersen szerzőpáros a kiválósági központ legnagyobb dilemmáját abban látja, hogy a kompetencia megosztása másokkal, idővel a kompetencia elvesztését jelenti. A leányvállalati forrásoknak egy részét ugyanis arra kell fordítani, hogy meglegyen az anyavállalat további részeire gyakorolt hatás, ami azonban a szakértelem továbbfejlesztését hátráltatja. Ez a jelenség a nagy versennyel jellemzett piacokon különösen nehéz döntés elé állíthatja a vállalatvezetőket. Fontos kutatásra váró kérdés tehát, hogy milyen tényezők segítik elő a kiválósági központok hosszú távú fennmaradását.

Surlemont (1996) téziseit a stratégiai kiválósági központ definíciójával kezdte. E szerint „a stratégiai

kiválósági központok olyan leányvállalatok, amelyek minden más szervezeti egységet megelőznek multinacionális anyavállalatuknál egy adott erőforráshoz, szakértelemhez vagy know-how-hoz való hozzáférés tekintetében. A stratégiai kiválósági központ képességét más leányvállalatok hasznára fordítja.”

A leginkább akkor válik világossá a vállalati kiválósági központ fogalom és az innováció kapcsolata, amikor a „kiválósággal” szinonimaként használt „kompetencia” birtoklásáról értekezik Nonaka-Takeuchi (1996): „abban a szervezetben, amely bizonyos kompetenciákkal rendelkezik, a tudás a vállalati szervezeten átáramolva termékekben, szolgáltatásokban és rendszerekben testesül meg”.⁹ Ezzel pedig elérkeztünk az OECD, illetőleg az Eurostat innováció definíciójához.

Az Európai Unió legutóbbi törekvései

Az Európai Unió 1999–2000-ben kezdte el használni a kiválósági központ kifejezést, és szemmel láthatóan megfeledeztek a pár évvel korábbi vállalati (ráadásul európai) előzményekről. Az Európai Bizottság 2000 januárjában publikálta Towards... (2000/d) jelentését, amely a közös Európai Kutatási Térség (ERA)¹⁰ szorgalmazásának és a kiválósági központok fejlesztésének nemcsak hogy a legszélesebb körben ismert dokumentuma, hanem a jelentéshez kapcsolódóan a kiválósági központokkal foglalkozó néhány kiegészítő ismereteket tartalmazó részanyag, jelentéstervezet stb. is készült.

A legfontosabb különbség a fent ismertetett vállalati kiválósági központ definícióhoz képest, hogy az EU a kutatásra és a műszaki fejlesztésre (K+F) szűkíti le a kiválósági központ fogalmát.¹¹ Az Action... (2000/a) háttéranyag például a következő egyszerű definíciót ajánlja: „A kiválósági központ egy olyan működő szervezeti forma,¹² ahol világszínvonalú kutatás-fejlesztés zajlik. A világszínvonalú K+F mérhető tudományos teljesítményben (beleértve az oktatást is) és/vagy műszaki innovációkban nyilvánul meg.” A fogalomnak fontos összetevői (Action... (2000/a):

- elismert tudósok és/vagy műszaki fejlesztők jelenléte „kritikus tömegben”,
- jól körülhatárolható felépítés (általában meglévő szervezetekre épülve), saját kutatási tervekkel és időbeosztással,
- a kapcsolódó területek és a kiegészítő ismeretek integrálásának képessége,

- a magasan képzett munkaerő magas szintű mobilitását fenntartani képes szervezet,
- a központot körülölelő innovációs miliőben játszott fontos szerep (hozzáadott tudásérték),
- nemzetközi szinten jegyzett, nemzetközi tudományos és/vagy ipari kapcsolatai vannak,
- finanszírozása és működési feltételei kellően stabilak egy hosszabb időhorizonton (e nélkül nem érdemes emberi erőforrásokba és kapcsolatépítésbe befektetni),
- hosszú távon nem függ a központi költségvetéstől.

A vállalati és az EU fogalom összekeveredése leginkább abból látszik, hogy az Action... (2000/a) megjegyzi: a kiválósági központok közelsége egyre fontosabb döntési szempont a multinacionális cégek befektetési döntéseinél... ez pedig ellentétes a vállalati definícióval, ahol a kiválósági központ szerves része valamely multinak.

Mindenesetre az Európai Unió nem sokat törődött a fogalmi zavarral, és figyelmét ma már egyre inkább a központok feltárásának, illetve a kiválóság és kompetencia minél pontosabb feltérképezésének szenteli (How... (2001/b)).

A How... (2001/b) pilot munkaprogram megemlíti, hogy a kiválóság feltérképezésénél az Európai Bizottságnak nem célja a kiválósági központok bemutatása, hanem szakértőik a nemzetközi szinten versenyképes tudományos-technológiai szakértelem európai méretű bemutatását célozzák. A Bizottság szakértői a kiválósági térkép elkészítését három nagy tudományterületre, az élettudományokra, a nanotechnológiákra és a közgazdaságtanra, ezeken belül is legfeljebb összesen 10 témakörre korlátozták. A pilot felmérés eredményeit és előrehaladtát végig külső szakértők is figyelemmel kísérik. A How... (2001/b) munkaprogram szerint egyébként mostanában tartanak a kiértékelésnél.

A Centres... (2001/a) feljegyzés hangsúlya a kiválósági központok témakörében nem más, mint hogy minden magára valamit is adó központ a nemzetközi munkaerőpiacról elégtit ki humán erőforrás-szükségletét. A feljegyzés elismeri, hogy nem létezik a kiválósági központ precíz definíciója, ráadásul sokszor félrevezetően használják s nem a valós teljesítmény érzékelésére. Ugyanakkor két általános jellemző megléte mindenképpen döntő, ugyanis ezek alapján lehet elismerni egy-egy kiválósági központot:

1. kiemelkedő színvonalú kutatók alkalmazására képes, és
2. ezek a kutatók olyan szellemi teljesítményt nyújtanak, amely úttörő vívmányokhoz (innovációkhoz) vezethet.

Bár a Centres... (2001/a) feljegyzés nem mondja ki, azonban szemléletes példáival és egész gondolatmenetével végig azt érzékelteti, hogy a kiválósági központok szorosan az egyetemhez kötődnek. Hangsúlyozza továbbá az egyén szerepét a kiválóság elérésében, illetve annak fontosságát, hogy a Bizottságnak be kell avatkoznia a piaci folyamatokba, hogy az EU lényegesen vonzóbb legyen a külföldi egyetemi hallgatók számára.¹³

A feljegyzés egy amerikai kutatásra hivatkozva azt is bemutatja, hogy melyek a sikeres kiválósági központ és a sikeres kutatóintézetek közötti legfontosabb különbségek. (2. táblázat)

Összefoglalva a 2. táblázatot, a Centres... (2001/a) megállapítja, hogy a „kritikus tömeg”, a stabil pénzügyi források, a megfelelő szervezethez és a jó infrastruktúra mind-mind szükségesek a kiválósági központok munkájához, azonban mindez nem elégséges. A kiválósági központ ugyanis egyedül lesz „kiváló”, hogy kiemelkedő szellemi potenciállal bíró kutatókat vonz (a humán erőforrás mobilitásának innovációs fontosságát az OECD is kiemelkedőnek tartja. Lásd pl.: OECD (2001/a), (2001/b)).

A jövőre induló 6. Keretprogram új eszközei és a kiválósági központok magyar vonatkozása

A korábbi elhatározások alapján (lásd pl. Strategy... 2000/c) az Európai Unió 6. Keretprogramja, a kiválósági központokkal kapcsolatban az alábbiakat szorgalmazza:

- fel kell tárni a kiválósági központokat,
- ismertté kell tenni őket (maximalizálni kell a központok hatását),
- hálózatba kell kapcsolni az arra alkalmas központokat,¹⁴
- integrált projektek indításával elő kell segíteni a kiválósági központok képződését.

A korábban kifejtettekhez képest a 6. Keretprogram új eszközeit a „kiváló hálózatok”¹⁵ és az „integrált nagy projektek” jelentik.

Csak hogy az eddig kialakult képet egy kissé megzavarjuk, elmondjuk, hogy 1999-ben az Európai Bizottság pályázatot írt ki az EU-hoz csatlakozni kívánó országok „kiválósági központjainak”. A kiírás definíciója szerint „a kiválósági központ egy olyan létező szervezeti egység (egyéni pályázó), amely vagy független, vagy a szóban forgó országokban létesített kutatóintézet részeként működik, saját kutatási menetrendje, és lehetőleg világosan elkülönült szervezete és adminisztrációja van. A központ nem lehet egy másik országban létesített szervezet leányvállalata”. A pályá-

Kiválósági központ vagy sem?

Úttörő felfedezéseket megvalósító, kiválósági központnak minősíthető kutatóintézetek	Fontos kutatási sikereket elérő, de nem kiválósági központ kutatóintézetek
néhány alapvető tulajdonsága	
1. Multidiszciplinaritás, avagy több tudományág jelenléte 2. Hatékony és könnyű kommunikáció 3. Erős vezetés	1. Túlzott tudományági elkülönülés 2. A részlegek (tanszékek) közötti erőteljes elkülönülés 3. Hierarchikus szervezés 4. Bürokratikus koordináció

Forrás: Centres... (2001/a) 4. oldal alapján.

A feljegyzés Prof. Hollingsworth kutatására hivatkozik a fenti tulajdonságok összeállításakor.

Kiváló hálózatok és integrált nagy projektek az új keretprogramban

	„Networks of Excellence”	„Integrated Projects”
Legfontosabb alapjellemzők	Tagjai maguk is kiemelkedőek, kulcstagjaik vannak, folyamatosan nyitott, hatásában nemzetközi	Egy K+F és/vagy demonstrációs feladatra valósul meg, szükség szerint nyitott
Résztevők	3 különböző országból, legalább 2 tagország (a többi lehet csatlakozó is)	
Programok	1. Számítógépes hálózatosodás: interaktív munkavégzés támogatása 2. Kutatócserre, a nemek egyenlőségére lehetőleg tekintettel 3. Közös kutatói infrastruktúra létrehozása, illetve hozzáférés ilyenekhez	1. K+F és ahol ez értelmezhető, demonstráció 2. Az innovációhoz szükséges tudástranszfer- és menedzsment 3. A projekt alatt született technológiák kiértékelése
Finanszírozás	Néhány millió euró évente, 80–90%-os önrész mellett	Néhány 10 millió euró évente, 50%-os önrész mellett

Forrás: <http://europa.eu.int/comm/research/nfp/networks-ip.html> alapján saját tábla

zat elsődleges célja nem az volt, hogy kiválósági központ címetek adományozzon, hanem inkább az, hogy egyéb európai kutatószervezetekhez kapcsolódva a csatlakozni kívánó országok is részt vehessenek fontos kutatásokban. Lestienne (2000) is megállapítja, hogy ellentmondás van a Bizottság Európai Kutatási Térséget deklaráló Towards... (2000/d) felhívása és a fenti definíció között. A továbbiakban a korábban kifejtetteknek megfelelően értelmezzük a kiválósági központot, és nem a címet az EU-tól elnyert hat magyar intézményt értjük alatta.¹⁶

Mindezek mellett egyéb kutatások is készülnek a kiválósági központokra fókuszálva, elsősorban az oktatás témakörében. Magyar vonatkozása is van pl. Pleskovic et al. (2000) tanulmányának, akik Kelet-Közép-Európa közgazdaságtani oktatását igyekeztek „kiválósági” szempontból feltérképezni. Eredetileg húsz országban próbáltak kiváló közgazdasági oktatási centrumot találni, ám végül csak a közép-európai vonal erősítésével bukkantak öt ilyen központra: Central European University (CEU – Budapest), the Centre for Economic Research and Graduate Education (CERGE – Prága), New Economics School (NES – Moszkva), Economic Education and Research Consortium (EERC – Moszkva) valamint az EERC Master prog-

ramja (Kijev). Az oktatásra értelmezett kiválóság menedzserszemléletű indikátorai ellen látványos kirohanást intézett pl. Eliott (1990) már a 90-es évek legelőjén...

A korábban kifejtettek alapján két tanulság mindenképpen megfogalmazható:

1. Nem tudjuk pontosan, hogy melyek a magyar gazdaság innovációs motorját jelentő kiválósági központok, vagy akár csak a helyi relevanciával bíró kutatóhelyek, tudástermelők,
2. Empirikus adatok hiányában nem tudjuk megbecsülni sem, hogy a magyar innovációs központok mennyiben lesznek képesek bekapcsolódni az Európai Kutatási Térségbe, azaz mennyiben lesznek képesek élni az EU új instrumentumaival.

A kiválósági központ fogalmának hozzáigazítása a kelet-közép-európai valósághoz

Ahhoz, hogy a fogalom tisztázásakor véletlenül se maradjon ki egyetlen potenciális kiválósági központ

sem, a vállalati menedzsmenttudományok és az Európai Unió legnagyobb közös értelmezési tartományát kell figyelembe vennünk.

Holm-Pedersen hibásan támaszkodik csak a multinacionális leányvállalatokra, nem biztos ugyanis, hogy a kiválósági központ esetében cégről (jogi személyről) van szó. Az ő munkáik multinacionális vállalathoz köthető fogalomrendszeréből az innovációra (K+F, technológiatranszfer) vonatkozó globális hatást érdemes figyelembe venni, és például a célnak megfelelően kell módosítani a szakértelem-globális hatás mátrixot (ezáltal adódik (i) a nemzetközi hatású, élvonalbeli kiválósági központ, (ii) a nemzetközi hatással nem rendelkező, nagy szakértelmű kiváló egység, (iii) a helyi szakértelemmel bíró egység és (iv) a nagy nemzetközi hatással bíró nem kiválósági központ.

A Moore-Birkinshaw féle tipológia (feladatorientált, földrajzilag koncentrált, virtuális, karizmatikus) használhatónak látszik az innovációs központokra is. Az Európai Unió megközelítéseiből – a téves oldalvágásoktól, például a kelet-európai kiválósági központ cím megítélésétől, vagy a multik kizárásától eltekintve – szintén valamennyi ismeret hasznosítható, különös tekintettel a központok élvonalbeli kutatót vonzó képességére. Végezetül az oktatásban megjelenő kiválósági központ minősítést csak kevéssé szabad figyelembe vennünk, hiszen fókuszunk elsősorban a (műszaki) innováció.

A fentiekből adódóan munkadefiníciót célszerű meghatározunk. Szerveződésének fizikai és jogi tényezőitől eltekintve a kiválósági központ:

1. élvonalbeli kutatókat foglalkoztat,
2. meghatározó munkatársait (kutatókat, doktoranduszokat) a globális munkaerőpiacról vonzza,
3. kutatási eredményeinek, innovációinak nemzetközi (globális) hatása van,
4. életgörcsével rendelkezik a folyamatos kiválóságot illetően.

A kiválósági központ további fontos, szükséges de nem elégséges feltétele, hogy

5. kutatásaihoz élvonalbeli infrastruktúrával rendelkez,
6. hosszú távon független a központi költségvetéstől,
7. kutatási menetrenddel rendelkezik,
8. kutatásaiban az interdiszciplináris megközelítés jellemző.

A kiválósági központ fenti értelmezésénél az okoz gondot, hogy csak elvétve akad egy-egy kelet-közép európai intézmény,¹⁷ amely megfelelhet a fenti definíciónak. A fogalmi zavar elkerülése érdekében más szót kellene kitalálni a jelentős hazai kutatóhelyek (innovációs központok) minősítésére, és lehetőleg csak ott alkalmazni a kiválósági központ megjelölést, ahol az valóban a fenti definíciónak megfelelően indokolt.

A kiválósági központ esetében be kell tudni mutatni, hogy a központ innovatív¹⁸ K+F-et végez miközben „kiváló” és valóban „központ”. A K+F tipizálásához, a kiválóság és a központ jelleg bemutatásához a (4. táblázat) nyújthat kiindulópontot.

Az innovációs központok fogalmát célszerű minél több szempontot megvilágítva használni, ezzel biztosítva nemcsak a korábbi tanulmányokkal és az EU állásponttal való összehangoltságot, hanem a szempontrendszer hosszú távú fenntarthatóságát is. Ha minderre a magyar innovációs rendszerben (Papanek (1999) fontos szerepet betöltő „központokra” utalva képesek leszünk, akkor tulajdonképpen sikerrel alkalmazhatjuk az EU-ban jelenleg „sláger” benchmarking módszereket.

Összefoglalás

A dolgozatban igyekeztem bemutatni a kiválósági központ fogalma körül adódó bonyodalmakat. Először láthattuk, hogy a vállalati menedzsmentben a kiváló-

4. táblázat

A K+F, a „kiválóság” és a központ jelleg lehetséges tényezői

K+F tipológia	Kiválóság	Központ jelleg
<ul style="list-style-type: none"> • egy tudományágon belüli K+F versus tudományágközi K+F, • agy infrastruktúraigényű K+F (pl. a CERN), • ipar-egyetem együttműködés, • ipari alkalmazott kutatás (pl. a GE laborjai). 	<ul style="list-style-type: none"> • bibliometriában megnyilvánul, • szabadalmak, • felajánlott (és betöltött) posztdoktori státuszok száma, • kutatói létszám, vendégkutatók, • KK szerződések száma, volumene • spin-off cégek, • nemzetközi kooperáció. 	<ul style="list-style-type: none"> • nagyszámú kutató (központi helyen vagy virtuálisan összekötve), • a nemzetközi hatás bizonyítékai, • az innovációt értékesítő jogi személyhez fűződő viszony, • ismertség a társadalomban.

Forrás: az Action... (2000/a), a Centres... (2001/a), illetve a How... (2001/b) alapján saját tábla

sági központ erőteljesen a multinacionális vállalatokhoz köthető, majd a szolgáltató nagyvállalatokra jellemző tipizálásnál láthattuk leginkább az innovációval való szoros összefonódását.

Az Európai Unió szóhasználata – anélkül, hogy korrektül definiálta volna a fogalmat – erőteljesen a K+F szférára szűkítette a kiválósági központ koncepcióját, szoros összefüggésben a tudományt oktató egyetemekkel. Ráadásul az EU új keretprogramja már teljesen új eszközökkel él, amelyben hangsúlyos szerepet szán a kiválósági központoknak – miközben átfogó felmérés még nem készült a témában.

A kiválósági központok és az egyéb jelentős hazai innovációs „műhelyek” minősítéséhez talán sikerült összegeznünk a legfontosabb ismérveket. Hozzá kell tennünk, hogy a fentiek minél szélesebb körben történő megvitatása és tisztázása elengedhetetlen.

Irodalomjegyzék

1. Ara Consulting Group (1997): Evaluation of the Networks of Centres of Excellence Program, Canada
2. European Commission (2000/a): Action for „centres of excellence” with a European dimension, Brussels
3. European Commission (2000/b): Research infrastructures. Follow-up to the Communication on a European Research Area, Brussels
4. European Commission (2000/c): Strategy for a real research policy in Europe, Brussels, 2000. január
5. European Commission (2000/d): Towards a European Research Area. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels
6. European Commission (2001/a): Centres of Excellence in the EU. Feljegyzés. Brussels, 2001. szeptember
7. European Commission (2001/b): How to map excellence in research and technological development in Europe. Commission Staff Working Paper SEC (2001) 434. Brussels
8. Holm, U. – Pedersen, T. (2000): Centres of Excellence. London, MacMillan
9. Holm, U. – Pedersen, T. (2001): The dilemma of centres of excellence – contextual creation of knowledge versus global transfer of knowledge
10. Elliott, J. (1990): Educational research in crisis: Performance indicators and the decline in excellence, British Educational Research Journal, 1990, Vol. 16 Issue 1, p3, 17p
11. Lestienne, R. (2000): Comments on the Communication „Towards a European Research Area” by the Euroscience Working Group: Improvement of co-operation between scientists of Eastern and Western Europe”, Brussels

- 12 Moore, K. – Birkinshaw, J. (1997): Managing knowledge in global service firms: Centres of Excellence
- 13 Nonaka, I. – Takeuchi, H. (1996): A theory of organisational knowledge creation, International Journal of Technology Management 11.
- 14 OECD (1990): Technology Balance of Payments Manual. OECD, Paris
- 15 OECD (1993): Frascati Manual, OECD Paris. Magyarul: Frascati kézikönyv, OMFB (1996) Budapest
- 16 OECD (1997): Oslo Manual, OECD Paris. Magyarul: Oslo kézikönyv (még az előző, 1993-as kiadás), Miniszterelnöki Hivatal (1994) Budapest
- 17 OECD (1999): Mobilising human resources for innovation. Proceedings from the OECD workshop on S & T labour markets, OECD Paris
- 18 OECD (2001/a): Dynamising National Innovation Systems. Discussion paper of the Vienna NIS Conference 15-16 October, 2001.
- 19 OECD (2001/b): Mobility of Skilled Personnel in National Innovation Systems. OECD Proceedings, OECD Paris
- 20 Papanek, G. (szerk.) (1999): A magyar innovációs rendszer főbb összefüggései. OMFB Budapest
- 21 Pleskovic, B. et al. (2000): State of the Art in Economics Education and Research in Transition Economics, Comparative Economic Studies, Summer 2000, Vol. 42 Issue 2, p65, 44p
- 22 Surlemont, B. (1996) The Influence of Strategic Centers of Excellence (SCEs) in Multinational Corporations (MNCs): The Role of the Organizational Context, Journal of International Business Studies, 1996, Vol. 27 Issue 4, p823, 2p

Lábjegyzet

- 1 Angolul Centre of Excellence (CoE)
- 2 Magára az innovációra, a K+F-re, illetve a technológia-transzferre az OECD világszerte elfogadott ajánlásait tekintjük fogalmi kiindulópontnak (OECD (1990, 1993, 1997)).
- 3 Ez bizonyos mértékig indokolható, hiszen a menedzsmentirányzatokat meghatározó globális vállalatoknak egymástól eltérő pl. a szervezeti felépítése stb. Sőt, Moore – Birkinshaw (1997) például megjegyzi, hogy a vállalatok is számos különböző kifejezést használtak az általuk kiválósági központként értelmezett „vállalati egységre”. Ilyen például a centre of competence, community of practise, best practice, capability centre és a future centre, melyek többsége magyarra csak igen nehezen fordítható.
- 4 Hiszen a szolgáltatás „termelése”, vásárlása és „elfogyasztása” időben egyszerre történik.
- 5 A tudásmenedzsmentből fakadó kompetitív előnyökkel egyébként az iparvállalat is élhet.
- 6 Hangsúlyozva természetesen a lehetséges átfedéseket is az egyes típusok között.
- 7 Unit of Excellence (UoE)
- 8 Értelemszerűen hasznos következtetések adódtak a 3. áb-

- ⁶ Hangsúlyozva természetesen a lehetséges átfedéseket is az egyes típusok között.
- ⁷ Unit of Excellence (UoE)
- ⁸ Értelemszerűen hasznos következtetések adódtak a 3. ábrán látható mátrix egyéb szereplőire, pl. a kiváló szervezeti egységekre vonatkozóan is.
- ⁹ Érdekességként említjük meg, hogy a japán kormány maga is hozott létre kiválósági központokat 1996-tól. Forrás: <http://www.iid.de/informationen/japan97/coe.html>
- ¹⁰ European Research Area
- ¹¹ A menedzsmenttudományokban meglévő előzmények miatt célszerű lett volna más elnevezést meghonosítani, mint a „centre of excellence”.
- ¹² Angolul „structure” szerepel az anyagban.
- ¹³ Ma az Egyesült Államok a legvonzóbb célpont a külföldön tanulni vágyóknak, és a legnagyobb különbség a posztgraduális szinten mutatható ki. Az USA háromféle hasznót realizál a külföldi diákoknak köszönhetően: (i) közvetlenül a felhalmozott tudás által, amit a külföldi hallgató (kutató stb.) realizál, (ii) a diákok legjobbjainak állást kínál, és így hasznosítja a tudásukat, valamint (iii) a hazatérők „amerikai hatással” térnek haza, ami közvetlen erősíti az Egyesült Államok tudásiparát.
- ¹⁴ Angolul „network of excellence”.
- ¹⁵ A kiváló hálózatok ötlete sem új keletű. Az ARA Consulting (1997) például a kanadai kormányprogram tapasztalatait foglalja össze.
- ¹⁶ Ez számos gondot okozhat még mind a tudománypolitika, mind a szóban forgó 6 intézmény szintjén. A kiválósági központ címet egyébként a Collegium Budapest, a Kísérleti Gyógyszerkutató (MTA), Rényi Alfréd Matematikai Kutatóintézet (MTA), a SZTAKI (MTA), a Biológiai Kutatóközpont (MTA) és a KFKI Sűrített Anyagkutató Intézete (MTA) nyerte el az EU 1999-ben Kelet-Európára kiírt „Support for Centres of Excellence” pályázatán. Mellesleg az EU nem kiválósági központ címet akart adományozni a körülbelül húsz kelet-európai nyertesnek, hanem a nyugati társintézményekkel való kapcsolattartást (kutatói csere stb.) kívánta megfinanszírozni.
- ¹⁷ Az Oktatási Minisztériumban egyébként léteznek olyan törekvések, melyek Magyarország felé kívánják vonzani, illetve orientálni a külföldi kutatókat, doktoranduszokat. Bár ennek pontos eszközei még nem ismertek – tudomásom szerint a már létező kétoldalú K+F megállapodások mellett előkészület alatt van pl. egy úgynevezett Szent-Györgyi Ösztöndíj – mindenképpen fontos, hogy a kül-

Hoványi Gábor

Globális kihívások – menedzsmentválaszok

Budapest, KJK-KERSZÖV, 2001. 278 old.

Tetszik vagy nem tetszik, a globalizáció immár hazánkat is elérte. Nem ijedeznünk kell tőle, hanem meg kell tanulnunk vele együtt élni, hatásait kezelni, s amennyire lehet, azokat a javunkra fordítani. Az ismert s jó tollú szerző műve bevezetőjében a globalizáció lényegét, kialakulását ismerteti, s megalapozza mondanivalóját mindenekelőtt a vállalatot ért hatások ismertetésére, s azok javunkra szolgáló kezelésére.

A globalizáció célja mindenekelőtt versenyelőnyök szerzése s a velük való élni tudás. Be kell tehát szállnunk ebbe a hajóba, s kormányozni kell azt tudnunk. Maga a cél tehát nem kifogásolható, csak azok az elburjánzó vadhajások, amelyek e jelenséget számos helyen és alkalommal kísérik. A világgazdaságból érkező kihívások mindenekelőtt a vállalatokat érik, s ezeknek a vállalat eredeti, történelmileg kialakult formájában valóban nem tud megfelelni. Át kell tehát azt alakítani, tovább kell fejleszteni. Ez a témakör szerepel a mű első negyedében, mintegy a fő mondanivaló előkészítéseként és bevezetőjeként. (1., 2., 3. fejezet)

A negyedik, ötödik és hatodik fejezet a kihívásokra adandó lehetséges válaszokat ismerteti menedzsment koncepciók általában, válaszok kis- és középvállalatok számára, valamint menedzsment technikák szerinti bontásban. Így többek között bemutatja a költség- és innovációközpont, a K+F, a projekt-, a kockázat-, az időmenedzsment-, a humán erőforrás- és a marketingközpontos koncepciót, valamint a pályamódosítás-, a pálya- és paradigmaváltás koncepcióját. Talán a szerző saját eredményének kell tekinteni, hogy művében következetes különbséget tesz a multinacionális korporációk és a kisebb-közepes vállalatok között, legalábbis a globális kihívásokra adandó válaszok esetenként lényegesen eltérő sajátosságai tekintetében. Ezeket éppen ezért két különböző csoportba sorolja, s velük külön-külön foglalkozik.

A mű felépítésének üdvözlendő vonása, hogy egy-egy kategóriával/fogalommal a szerző nem egyetlen, elméletileg ugyan egzakttal meghatározott helyen foglalkozik, hanem a kihívásokat, a koncepciókat, a lehetséges válaszokat, az alkalmazandó technikákat célszerű klaszterekhez rendeli, s e klasztereken belül ismerteti az azon belül leginkább jellemző hozzátartozó koncepciókat, válaszokat, technikákat.

Hogy az elméletileg szilárd alapvetés mellett a szerzőnek mennyire nem az öncélú elméletgyártás volt a célja, azt legjobban mutatja, hogy a mű mintegy félszáz, gyakorlatban kipróbált és működő vezetési technikát mutat be, amelyekkel az egyes vezetési koncepciók ténylegesen valóra válthatók. Így többek között megismerkedhetünk a szcenáriók alakulásáról informáló gyenge jelek, a STEEPLE-elemzés, a stratégiai szövetség, a tevékenység-kihelyezés, a rendszerszemléletű irányítás, az immateriális erőforráslánc, a tanulószervezet, a sejtyszerű szervezet, valamint a virtuális vállalat sajátosságaival. E példák azután az olvasó szerencséjére a valóságban előforduló esetek nagy részét lefedik.

A műben – a téma természeténél fogva – nincsenek képletek, bonyolult számítások. A szöveget mindössze néhány táblázat szakítja meg, amelyek azonban lényegileg ugyancsak verbális mondanivalót hordoznak. Ezért – s ez a legkevésbé sem akar bíráló lenni – a művet nem volna szerencsés tankönyvnek tekinteni egy szűk olvasóközönség számára, hanem olyan olvashatónak, amit szinte minden szakmabelinek illene néhányszor – de legalább egyszer – elolvasnia.

A művet szerencsésen egészíti ki a gazdag irodalomjegyzék, s az igen részletes, úgyszólván mindenre kiterjedő tárgymutató.

Seregély József